

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چستی سے فلسفہ مشق

مرتضیٰ یوسفی راد

پڑھنا، سمجھنا، علم و فہم

۱۱	..... سخنی با خواننده
۱۵	..... مقدمه
۲۱	..... چارچوب مفهومی
۲۱	..... جمع عقل و وحی؛ چارچوب نظر
۲۳	..... ۱. فارابی و جمع و تکمیل عقل و وحی
۲۴	..... ۲. ابن سینا و جمع و تکمیل عقل و وحی
۲۵	..... ۳. ابن رشد و جمع و تکمیل عقل و وحی
۲۶	..... ۴. خواجه نصیرالدین طوسی و جمع و تکمیل عقل و وحی
۳۰	..... اعتدال؛ چارچوب عمل

بخش اول: مبادی فلسفه سیاسی مشاء

۳۷	..... فصل اول: مفاهیم و کلیات
۳۸	..... الف) سیاست
۳۸	..... (۱) رهیافت جزء گرایانه
۳۸	..... (۲) رهیافت کلی و فلسفی
۴۱	..... ب) فلسفه (حکمت)
۴۴	..... (۱) اقسام حکمت
۴۷	..... (۲) غایت حکمت نظری

چستی فلسفه سیاسی مشاء	نشانی
مرتضی یوسفی‌راد	قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
ناشر	تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳ - ۰۲۵
پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی	ص.پ: ۳۶۸۸/۳۷۱۸۵
وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم	کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱
تهیه	مراکز پخش
پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی	۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۴ - ۰۲۵
سرویراستار	۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران، پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۹۵۱۵۳۴
محمدباقر انصاری	وب‌گاه: www.pub.isca.ac.ir
ویراستار	رایانامه: nashr@isca.ac.ir
محمداسماعیل انصاری	فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir
لیتوگرافی، چاپ و صحافی	فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajoohaan.ir
چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب	همه حقوق برای ناشر محفوظ است.
چاپ اول: بهار ۱۳۹۹	
شمارگان: ۳۵۰	
قیمت: ۶۲۰۰۰ تومان	
عنوان: ۵۹۹؛ مسلسل: ۹۱۹	

سرشناسه:	یوسفی‌راد، مرتضی، ۱۳۴۱-
عنوان و نام‌پدیدآور:	چستی فلسفه سیاسی مشاء/ مرتضی یوسفی‌راد؛ تهیه پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی
مشخصات نشر:	قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری:	ص ۳۴۰
شابک:	۶۲۰۰۰۰ ریال: 978-600-195-600-3
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیپا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۳۰۱] - ۳۱۳؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	نمایه
موضوع:	مشائیان -- نقد و تفسیر
موضوع:	علوم سیاسی -- فلسفه
موضوع:	فلسفه اسلامی -- نقد و تفسیر
شناسه افزوده:	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی
رده‌بندی کنگره:	BBR ۳۶
رده‌بندی دیویی:	۱۸۹/۱
شماره کتابشناسی ملی:	۶۱۹۹۲۶۵

۱۲۷	۲. حرکت در تعادل و توازن قوا
۱۳۰	۳. نظریه وحدت
۱۳۲	الف) وحدت تألیفی صناعی
۱۳۳	ب) مفروضات نظریه وحدت تألیفی صناعی
۱۳۶	۴. نظریه سعادت
۱۳۷	الف) مفهوم سعادت
۱۳۸	ب) ارزش و اهمیت سعادت
۱۴۰	۵. نظریه خیال
۱۴۱	قوة متخیله و کارکرد آن
۱۴۴	جمع‌بندی
۱۴۷	فصل دوم: بنیان‌های عملی نظام سیاسی مطلوب فیلسوفان مشاء
۱۴۷	۱. نظریه نبوت
۱۴۸	الف) کیستی نبی
۱۴۹	ب) چیستی وحی
۱۴۹	ج) جایگاه و نقش نبی در عالم زمینی و زندگی مدنی
۱۵۰	د) ضرورت نبی و نبوت و شریعت در رویکرد فلسفی
۱۵۳	۲. نظریه امامت
۱۵۴	الف) کیستی امام و چیستی امامت
۱۵۸	ب) ارزش و اهمیت امامت
۱۵۹	ج) امام در جایگاه خلیفه‌الله و مدبر عالم
۱۶۰	۱) امام؛ برقرارکننده عدالت و قانون آن
۱۶۱	۲) امام؛ هدایتگر جامعه
۱۶۱	۳) امام؛ مروج خیرات الهی

۴۸	۳) رابطه حکمت نظری و حکمت عملی
۵۳	۴) رابطه حکمت نظری با فلسفه سیاسی
۵۷	ج) فلسفه سیاسی
۷۲	د) فلسفه مشاء
۷۴	ه) فلسفه سیاسی مشاء
۷۹	و) شریعت
۸۰	ز) جایگاه وحی در فلسفه سیاسی مشاء
۸۴	جمع‌بندی
۸۷	فصل دوم: مبادی معرفتی فلسفه سیاسی مشاء
۹۳	مبادی وجود و منابع معرفت
۱۰۱	۱. عقل نظری
۱۰۲	الف) مراتب عقل نظری
۱۰۵	ب) غایت عقل نظری
۱۰۶	۲. عقل عملی
۱۰۹	۳. عقل فعال
۱۱۱	۴. نقش عقل فعال در سعادت مدنی
۱۱۱	قوه حدس قوی‌ترین اتصال آدمی به عقل فعال
۱۱۲	جمع‌بندی

بخش دوم: بنیان‌های نظام سیاسی فیلسوفان مشاء

۱۱۷	فصل اول: بنیان‌های نظری نظام سیاسی مطلوب فیلسوفان مشاء
۱۱۹	۱. نظریه عنایت
۱۲۴	عنایت‌شوندگان

۲۰۴	الف) محبت
۲۰۶	ب) صداقت
۲۰۸	ج) عدالت
۲۱۴	د) قانون
۲۱۵	۲. ماهیت مدینه فاضله (نظام سیاسی مطلوب)
۲۱۸	الف) گروه‌های اجتماعی به حسب مراتب معرفتی
۲۲۰	ب) رئیس مدینه فاضله
۲۲۴	ج) ویژگی‌های مردم مدینه فاضله
۲۲۵	د) مدیریت و راهبری حکومت مطلوب
۲۲۵	۱) نهاد رهبری
۲۲۶	۲) مراتب رهبری
۲۳۲	۳) نهاد ذوی‌اللسنه (فرهنگیان و مبلغان)
	۴) نهاد مقدران (دیوان محاسبات) (عدالت اداری و دادگستری و نظام قضایی)
۲۳۳	
۲۳۵	۵) مجاهدان (نظامیان)
۲۳۵	۶) مالیون (اقتصادیون)
۲۳۶	هـ) نظام و سازمان مشاغل
۲۳۸	۳. گروه‌ها و طوایف غیرمدنی نظام سیاسی مدینه فاضله
۲۴۱	وظایف دولت در قبال نوابت
۲۴۳	۴. نظم مطلوب و مشارکت سیاسی
۲۴۴	۵. مسئله مردم و فلسفه سیاسی مشاء
۲۵۵	الف) مشارکت همگانی و کمال شهروندان
۲۵۸	ب) فطرت مشارکت‌طلب همگانی

۱۶۲	۴) امام و ضرورت عقلی آن
۱۶۲	۵) امامت؛ ضرورت عقلی جامعه مطلوب
۱۶۳	۶) امام؛ نتیجه عنایت خداوند بر بندگان
۱۶۴	۷) امام؛ نتیجه فعلیت کمالات و قابلیت‌ها
۱۶۵	۸) امام؛ نتیجه سعادت‌خواهی جامعه سعادت‌طلب
۱۶۶	۹) امام؛ ضرورت جامعه و سیاست فاضله
۱۶۷	۳. علم مدنی و ارزش و اهمیت آن در حکمت مدنی فیلسوفان مشاء
۱۶۹	جمع‌بندی
۱۷۱	فصل سوم: ماهیت فلسفه سیاسی مشاء
۱۷۱	۱. حقیقت فلسفه سیاسی مشاء
۱۷۷	۲. ویژگی‌های فلسفه سیاسی مشاء
۱۸۲	۳. اصول و مؤلفه‌های فلسفه سیاسی مشاء
۱۸۲	الف) واقع‌نگری در عین غایت‌گرایی
۱۸۴	ب) فضیلت‌گرایی؛ از اعتدال تا تعالی
۱۸۴	ج) ابتنا بر حق و حقوق مردم
۱۸۵	د) ابتنا بر حکمت و شریعت
۱۸۵	هـ) فضیلت‌مندی جامعه و نظام سیاسی
۱۸۹	و) عقلانیت مبتنی بر خرد و اقناع
۱۹۴	جمع‌بندی

بخش سوم: نظام سیاسی مطلوب

۱۹۹	فصل اول: نظام سیاسی مطلوب
۲۰۴	۱. اسباب نظام سیاسی مطلوب

ج) مطالبه‌گری دوجانبه؛ مادی و معنوی	۲۶۱
د) مشارکت آگاهانه	۲۶۲
هـ) مشارکت انتخاب‌گرایانه	۲۶۳
و) مشارکت معقول	۲۶۵
۱) مشارکت در شکوفایی استعدادهاى شهروندان	۲۶۷
۲) مشارکت و التزام به قانون	۲۶۹
۳) مشارکت مدنی و شکوفایی حقوق مردم	۲۶۹
۴) جایگاه مردم	۲۷۳
جمع‌بندی	۲۷۸
خاتمه	۲۸۱
کتابنامه	۳۰۱
نمایه‌ها	
آیات	۳۱۵
موضوعات	۳۱۶
اعلام و مشاهیر	۳۳۶
کتاب‌ها	۳۳۷
مکان‌ها	۳۳۹

سخنی با خواننده

پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی از منظر دینی در راستای شناخت مبانی، سرشت و ساختار آن در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ضرورتی انکارناپذیر یافته است. ژرف‌نگری در مبانی دینی مشتمل بر عقل و آموزه‌های وحیانی و عرف جامعه اسلامی - ایرانی، شرطی اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی مطلوب حکومت اسلامی در دوره جدید است؛ از این رو شناخت، بازخوانی، بازنگری و بومی‌سازی مسائل علم و اندیشه سیاسی، جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش‌ها دارند.

بی‌تردید قصد اولیه انقلاب اسلامی هدفمندی و ارتقای کیفیت زندگی مؤمنان بر اساس نص اسلامی بود. لازمه تحقق این هدف تربیت اندیشمندان فراوان و انجام تحقیقات به‌روز، کارآمد و معتبر علمی بود که در این راستا با راهنمایی استادان و همکاری طلاب فارغ‌التحصیل علوم سیاسی، زمینه شکل‌گیری پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی در سال ۱۳۷۳ فراهم شد. تجربه نو و موفق این پژوهشگران در معرفی بخشی از میراث سیاسی عالمان شیعی و تألیف آثاری مستقل درباره مسائل نوپیدای سیاسی، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های این مرکز و ارتقای آن به پژوهشکده‌ای مستقل مهیا کرد.

این پژوهشکده در راستای ایفای رسالت خود، تولیدات پژوهشی فراوانی را به جامعه علمی ارائه کرده است؛ از آن جمله می‌توان به تألیف، تصنیف و ترجمه ده‌ها کتاب در حوزه اندیشه سیاسی اسلام اشاره کرد. چشم‌انداز آینده این پژوهشکده تبدیل شدن به مرجعی علمی در اندیشه سیاسی - دینی است تا بتواند با گردآوری مهم‌ترین تلاش‌ها و اندیشه‌ها به بسیاری از علاقه‌مندان این حوزه، خدمات علمی مؤثری را ارائه کند.

کتاب حاضر با هدف نشر و گسترش و تعمیق بنیان‌های معرفت سیاسی اسلامی و زمینه‌سازی تولید علوم سیاسی اسلامی و تولید نظریات فلسفی سیاسی با رویکرد عقل‌گرای مشایی در موضوعات اساسی زندگی سیاسی همچون عدالت، قانون، حکومت و حکمروایی بر پایه ارزش‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی و معرفی چیستی، ماهیت و ظرفیت‌های فلسفه سیاسی مشاء در زمینه‌هایی همچون خردورزی و عقلانیت مبتنی بر خرد و اقتناع، نظم و قانونمداری، شایسته‌سالاری، حق و حقوق مردم، کرامت انسان، محبت و نوع‌دوستی، اعتدال و میانه‌روی و مدنیت و نظم مدنی مطلوب تهیه و تدوین شده و امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف دکتر مرتضی یوسفی‌راد، ناظر حجت‌الاسلام و المسلمین احمد واعظی، ارزیابان دکتر محمد پزشکی و دکتر محسن رضوانی، مدیر گروه فلسفه سیاسی دکتر شریف لکزایی و مدیر اداره امور پژوهشی دکتر محمود فلاح تشکر و قدردانی کند؛ همچنین از ریاست پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر نجف لکزایی که مساعدت‌های مؤثر ایشان نقشی اساسی در

به سرانجام رسیدن پژوهش حاضر داشت، تشکر نماید. در پایان از اداره نشر پژوهشگاه به جهت آماده‌سازی و چاپ آن تشکر و قدردانی می‌شود. این پژوهشکده در راستای حیات و بالندگی خود از انتقادهای و پیشنهادهای علمی استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها موجبات رشد و پویایی اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر منصور میراحمدی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مقدمه

جامعه فکری و اندیشگی ایران از یک سنت دینی و فلسفی قوی به نام فلسفه سیاسی مشاء برخوردار است و پایه‌های فلسفی و معرفت‌شناختی آن همچنان بر اعتقادات معقول در قالب عقلانیت شیعی و بر تفکر سیاسی متوازن و متعادل امروز ما سلطه دارد و مدام به بازتولید پرداخته، به زندگی ما جهت می‌دهد؛ هرچند با پرسش‌ها و مطالبات جدید و چالش‌هایی هم روبروست و به بازخوانی و بازاندیشی مجدد نیاز دارد. دستگاه فلسفه سیاسی مشاء از جمله گرایش‌های سیاسی سنت فلسفی - دینی جامعه مسلمان ایران می‌باشد و قابلیت دارد بر پایه حکمت، شریعت و خردورزی حکیمانه از سیاست و حیات سیاسی جامعه سیاسی و مدیریت نظام سیاسی را تدبیر و آن دو را متناسب با نیازهای اساسی و ثابت و نیازهای متغیر انسان سامان‌دهی نماید؛ به عبارت دیگر فلسفه (حکمت) اسلامی در جغرافیای فرهنگ اسلامی و با شکل‌گیری و بالندگی و با نظر به مراتب گوناگون معرفتی و تعقلی خود از هستی، برخوردار از گرایش‌های سه‌گانه مشایی، اشراقی و متعالیه می‌باشد. دستگاه فلسفی و جهان‌شناسی حکمت و فلسفه سیاسی مشاء با حفظ ماهیت اسلامی خود، اقتضای نظام‌سازی مدنی و

سیاسی - اجتماعی خود را دارد؛ اما به جهت اینکه حوزه عمل و زندگی سیاسی و اجتماعی کمتر به این پیشینه قوی علمی و عملی خود توجه نموده، نیاز است مباحث لازم و کافی در شناسایی، معرفی و تبیین چیستی و ماهیت فلسفه سیاسی مشاء صورت گیرد تا بتوان به توانمندی‌های آن پی برد و جهت بهره‌وری بیشتر آن را بازخوانی کرد.

فلاسفه مشایی همواره در تلاش بوده‌اند از عالم هستی و از محیط اطراف خود به میزان توانایی علم و آگاهی یافته، بتوانند در آن تصرف آگاهانه و مبتنی بر حکمت و مصلحت داشته باشند؛ از این رو آنان دانش حکمت را در دو قلمرو «آنچه انسان امکان تصرف در آن ندارد» و «آنچه در قلمرو تصرف انسان می‌باشد» تعریف نمودند و از طریق آن تلاش کردند قوانین حاکم بر موجودات عالم هستی را بشناسند و آن را کمال عالی انسان بدانند و آن‌گاه بر پایه علم به عالم هستی و کمالات آن، معیارها و فضایی را تعیین کنند که آنها پایه و اساس ایجاد موجودات تحت اراده انسان و تداوم و کمال آنها باشند؛ در عین حال با توجه به نوع نگرش خاص آنان به عالم هستی و عوالم آن، خاصه به سیاست و مدیریت هدفمند و خردمندانه و عقل‌گرایانه مبتنی بر حکمت و شریعت در عالم دنیوی و زندگی مدنی، ضروری است تأملات فلسفی آنان از زندگی مدنی و از نوع و ماهیت سیاست و تدبیر حاکم بر آن مورد مذاقه قرار گیرد تا از این طریق ظرفیت‌سنجی شده، امکانات فرازمانی و فرامکانی آن مورد مطالعه قرار گیرد و احیاناً در مدیریت زندگی امروزی نیز کارایی و کارآمدی خود را نشان دهد؛ بنابراین پرسش اصلی این تحقیق پرسش از چیستی و سرشت فلسفه سیاسی مشاء است که از طریق پرسش از مبادی معرفتی و مبانی نظری و عملی و از موضوع و هدف و روش آن پی گرفته و نشان داده می‌شود سرشت و ماهیت

فلسفه سیاسی مشایی چیست تا ظرفیت‌های آن برای پاسخ‌دهی به مسائل امروزی جوامع از جمله در زمینه تعاملات عقل‌گرایانه در حوزه حیات اجتماعی در پروژه‌ای دیگر مورد شناسایی قرار گیرد.

پرسش اصلی آن است که فلسفه سیاسی مشاء از چه سرشت و ماهیتی برخوردار می‌باشد؟ پرسش‌های فرعی نیز عبارت‌اند از: ۱. دغدغه و پرسش‌های اساسی پیش روی فیلسوفان مشاء از زندگی سیاسی و نظم مطلوب چیست؟ ۲. منابع معرفتی فلسفه سیاسی مشاء چیست - تا نشان داده شود این منابع چه ماهیت و رویکردهایی معرفتی را برای فیلسوفان مشایی تولید می‌کنند - و مبادی وجودشناختی آن چیست؟ ۳. اصول و مؤلفه‌های آن چیست؟ ۴. بنیان‌های عملی و نظری نظم مطلوب فلسفه سیاسی مشاء چیست؟ ۵. نظم مطلوب فلسفه سیاسی مشاء چیست؟

هدف از پرداختن به چیستی و فهم ماهیت فلسفه سیاسی مشاء، بهره‌وری از سنت فلسفی سیاسی خود در زندگی سیاسی امروزی از طریق بازخوانی و بازسازی آن می‌باشد. فلسفه سیاسی مشاء به جهت تبیین معقول زندگی سیاسی و در عین حال مبتنی بر وحی و شریعت می‌تواند نقش مؤثری در تولید نظم سیاسی معقول، مطلوب و مشروع داشته باشد.

از آنجاکه انسان امروز با دگرگونی‌های زیادی مواجه است، برای آرامش خود نیازمند مجموعه‌ای منظم از ارزش‌های مطلوب همبسته و بی‌تناقض و تفکر و نظامی منتظم از اصول می‌باشد و فلسفه سیاسی مشاء دارای چنین ویژگی‌هایی می‌باشد؛ از این رو هدف آن است نشان داده شود فلسفه سیاسی مشاء از چه سرشت و ماهیتی برخوردار است و چه ارزش‌ها و بنیان‌های معرفتی عقلی و وحیانی پایه و اساس آن را شکل می‌دهد و چه نوع نظم و نظام

مطلوبی از زندگی را ترسیم و تبیین می‌کند.

ضرورت چنین پژوهشی از آن روست که قوام و دوام زندگی سیاسی در دوره‌های مختلف فکری نیازمند آن است که بر پایه‌های فکری و فلسفی مستقر شود و افراد جامعه از حیات و زندگی خود یک توجیه فلسفی داشته باشند. جامعه دینی و فکری ایران در عصر حاضر از سویی در مواجهه با تفکر و تمدن غرب مدرن است و این مواجهه تأثیراتی در صورت و سیرت جامعه ایران گذاشته و از سویی در توجیه و تبیین فلسفی خود از پیشینه قوی فکری و فلسفی برخوردار است و نمی‌تواند آن را نادیده بگیرد و فلسفه سیاسی مشاء و آموزه‌های آن در مبنای فکری و سیره عملی حاکمان که مبتنی بر خردورزی دین‌مدارانه است، خود را نشان می‌دهد. بررسی این موضوع هم در نشان دادن توانمندی سنت فلسفی سیاسی مشاء در مواجهه با نیازهای امروزی بشری و تعامل با آن مفید است تا بتوان با زبان فلسفه و ادبیات آن، یکی از سنت‌های خود یعنی فلسفه سیاسی مشاء را در زندگی سیاسی و مدنی وارد ساخت و هم آن را به همه کسانی که علاقه‌مندند پایه و اساس زندگی خود را در سنت خود قرار دهند و از آن برای امروز بهره گیرند، معرفی نمود.

این پژوهش از یک سو نوعی تفسیر از متون فلاسفه سیاسی متفکران فلسفه مشاء است و از سوی دیگر با اعتقاد به اینکه متفکر از یک دستگاه فلسفی سازوار برخوردار بوده و تأملات و خردورزی‌های فلسفی سیاسی‌اش در درون آن دستگاه است، از آنها فهم‌هایی صورت گرفته که ممکن است متون به‌صراحت یادآور آن نباشند.

از مفروضات نویسنده است که فلسفه مشاء یک دستگاه فلسفی منسجم و منظومه‌ای است که در آن همه عالم هستی معنادار و برخوردار از یک

پیوستگی بوده، علاوه بر مبدأ واحد، غایت واحد نیز دارد. در این دستگاه همه موجودات در یک رابطه طولی و عرضی به یکدیگر مرتبط بوده، به دو دسته موجودات عالم آسمانی و عالم زمینی تقسیم می‌شوند. اعتقاد بر آن است که موجودات عالم زمینی در یک سیر از قوه به فعل و از نقص به کمال در حرکت می‌باشند. حیات دنیوی و زندگی سیاسی نیز ضروری است به‌طور تدریجی اما دائمی - تا حدی که به کمال مطلوب برسد - در یک حرکت از قوه به فعل و از نقص به کمال باشد و نیز در یک رابطه معنادار از مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی و انسان‌شناختی خاص برخوردار گردد. همین مبانی خاص ماهیت و چیستی خاصی را برای زندگی سیاسی و سیاست و پدیده‌های سیاسی و به تبع برای فلسفه سیاسی مشاء تولید می‌کند.

به‌طور کلی بحث از «چیستی و شناخت سرشت و ماهیت» یک پدیده و بحث از «چرایی و پرسش از حقیقت» یک پدیده - مقابل بحث از چگونگی آن که هدف علم است و علوم به دنبال آن هستند - ملاک و معیار یک بحث فلسفی است؛ از این رو در بحث چیستی فلسفه سیاسی مشاء و فهم آن باید هم به مبادی، مبانی و منابع معرفتی آن رجوع نمود تا دید در دستگاه فلسفه و فلسفه سیاسی مشاء چه مبانی و مبادی بوده و آنها چه ماهیتی را برای فلسفه سیاسی مشاء تولید می‌کنند و هم باید دید چه معیار و چارچوب فهمی ایجاد کرده و چه نوع خردورزی و تدبیر و چه نوع نظم و نظامی از زندگی مدنی و سیاسی را با چه ساختاری تولید می‌کند؛^۱ بنابراین ابتدا باید از مباحثی بحث نمود که معرف نگاه‌ها و رویکردهای مبنایی فلاسفه مشاء به حوزه حیات مدنی اعم از سیاست و نظم و

۱. به مباحث و مسائلی که در فصل ۶ و ۷ ارائه شده است، رجوع شود. در این فصول تک‌تک مسائل و موضوعات مطرح بر آموزه‌های حکمت نظری مبتنا یافته و استدلال شده‌اند.

نظام سیاسی و پدیده‌های سیاسی و اعم از آنچه مقتضی علم به موضوع و آنچه مقتضی عمل به موضوع است؛ از این رو در این پژوهش از یک سو به تبیین نظریاتی از فلاسفه مشاء پرداخته می‌شود که معرف نوع نگاه و منظر فلاسفه مشاء به هستی‌ها و پدیده‌های مدنی و سیاسی - اجتماعی و چيستی آنهاست و آنها عبارت‌اند:

- خدامحوری (خدانگري و خداگرایی)؛

- نظریه عنایت؛

- اصل خیریت هستی؛

- حرکت استکمالی نفس؛

- نظریه وحدت عقل و وحی؛

- نظریه خیال؛

- نظریه اختیار؛

- نظریه سعادت؛

- اصل علیت.

از سوی دیگر به تبیین نظریاتی پرداخته می‌شود که ناظر به عمل بوده و آنها در حیات مدنی و در درون نظام سیاسی مطلوب این دستگاه، عمل و رفتار مدنی و سیاسی خاصی را تولید می‌کنند. ویژگی اساسی این نظریات آن است که وجود و نوع آن و ماهیت، ارزش، جایگاه و ضرورت وجودی آنها متوقف بر نوع تفسیری است که فیلسوفان مشاء از هستی دارند. این نظریات عبارت‌اند از:

- نظریه نبوت؛

- نظریه امامت؛

- نظریه علم مدنی.

چارچوب مفهومی

فلاسفه مشایی در زمانی زندگی می‌کنند که منازعات و مجادلات دینی، عقیدتی، فرقه‌ای و کلامی فضای فکری و اندیشگی اهل فکر و نظر و اهل کلام و عقاید مذهبی را دچار آشفتگی نموده است. آنان تلاش می‌کنند در محکمه عقل مفاهیم دینی را مورد پذیرش و پسند خردمندان و اهل ایمان قرار دهند؛ بنابراین مبدأ ورود فلاسفه مشاء به خردورزی دغدغه رابطه میان فلسفه و دین می‌شود تا با برقراری نسبت میان آن دو بتوانند مسائل، پدیده‌ها و واقعیت‌های بیرونی همچون وحی و نبوت را که در تفکر و اندیشه دینی تولید شدند، تبیین کنند. آنان این کار را در چارچوب فلسفه، دین، حکمت و شریعت انجام دادند.

جمع عقل و وحی؛ چارچوب نظر

از این رو با اعتقاد بر عدم وجود تفاوت مبنایی با حکمت و فلسفه به درک و فهم عقلی از دین رو می‌آورند و آنچه آنان را در این مقصود توانمند می‌سازد از قبیل تحصیل معارف فلسفی و متون و ترجمه آثار مربوط به آن، به تدارک آن بر می‌آیند. آنان هم در حکمت نظری خود و هم در حکمت عملی خاصه حکمت مدنی و در مسائلی همچون حاکم و ریاست و آرای اهل مدینه و انواع مدینه‌ها و...، عقل و وحی را پایه‌پای هم مبنای قرار داده، از